



# *Traun*

**BAKERMAT VAN DE BESCHAVING**



# *Iran*

---

BAKERMAT VAN DE BESCHAVING

Redactie: V.T. van Vilsteren en J. Nokandeh





# INHOUD

Voorwoord	6
<b>Over bergen, bossen en zoutvlakten - Het landschap van Iran</b>	<b>8</b>
Morteza Djamali	
Molshopen in het landschap - Het watersysteem qanat (Jacqueline M.A. Röring en Vincent T. van Vilsteren)	18
<b>Het Paleolithicum - De vroege bewoning in Iran</b>	<b>20</b>
Fereidoun Biglari en Sonia Shidrang	
<b>Enkoorn, gerst en wilde linzen - Vroege dorpen en domesticatie</b>	<b>28</b>
Mohsen Zeidi en Mohammad Hossein Azizi Kharanaghi	
<b>Ambachtslieden en handelaren - Het hoogland van Iran in de Kopertijd</b>	<b>40</b>
Barbara Helwing en Jebrael Nokandeh	
Het begin van het spijkerschrift (Vincent T. van Vilsteren)	48
<b>Veerkrachtig en vooruitstrevend - De geschiedenis van het oude Elam</b>	<b>50</b>
Kamyar Abdi	
<b>De bruisende Bronstijd - Elam als eerste staat</b>	<b>60</b>
Karim Alizadeh	
<b>Uitbundig maar mysterieus - Het bijzondere stenen vaatwerk van Jiroft</b>	<b>68</b>
Nasir Eskandari en Sedigheh Piran	
<b>Over rhytons en zuilen - Iran in de IJzertijd</b>	<b>76</b>
Yousef Hassanzadeh en John Curtis	
Tussen goed en kwaad - Het zoroastrisme (Jacqueline M.A. Röring)	88
<b>Brons bij de vleet - Pronkstukken uit Luristan</b>	<b>90</b>
Nima Nezafati en Dirk Wicke	
Jubaji - Twee prinsessen in een badkuip (Jacqueline M.A. Röring)	98
<b>De gouden eeuw - Iran in de Achaemenidische tijd</b>	<b>104</b>
Shahrokh Razmjou	
<b>In een koninklijk paradijs - Het paleiscomplex van Pasargadae</b>	<b>124</b>
Ali Mousavi	
<b>Van vroege reizigers tot voornaam bezoek - Nederlanders in Persepolis</b>	<b>132</b>
Corien J.M. Vuurman	
<b>De inscriptie van Bisotun - Woord van de koning der koningen op Irans Toverberg</b>	<b>144</b>
Wouter F.M. Henkelman	
<b>Tussen hoog en laag - Het oude Elymais</b>	<b>154</b>
Jafar Mehr Kian en Vito Messina	
<b>Rivaliteit en strijd - Iran onder de Parthen en de Seleuciden</b>	<b>162</b>
Vesta Sarkhosh Curtis	
Een bronzen standbeeld uit Shemi (Shahram Heydarabadian)	172
<b>Over billboards en vuurtempels - Kunst en architectuur in het Sassanidische rijk</b>	<b>176</b>
Yousef Moradi	
<b>Tussen trendy en traditie - De vroeg-islamitische periode in Iran</b>	<b>194</b>
Sheila Canby	
Met dank aan	206
Auteurs	207
Illustratieverantwoording	207
Colofon	208

Afbeelding blz. 1:  
Gipsen leeuwenkop  
(Ø 9 cm) uit Haji Abad  
uit de tijd van het  
Sassanidische rijk  
(224-651 na Chr.).

Links: Reliëf van  
koning Darius de  
Grote bij Bisotun (zie  
blz. 144).

# VOORWOORD

Toen vorig jaar in Bonn de tentoonstelling *IRAN, Frühe Kulturen zwischen Wasser und Wüste* gehouden werd in de Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, liet het Drents Museum weten interesse te hebben om eveneens een tentoonstelling over Iran te organiseren. Het Nationaal Museum van Iran heeft altijd welwillend medewerking verleend aan verzoeken van mensen die enthousiast zijn over de cultuur en geschiedenis van Iran. Met veel succes zijn in het verleden tentoonstellingen met bruiklenen uit ons museum ook in het buitenland te zien geweest. Om die reden zijn we dan ook graag tegemoet gekomen aan de wens van het Drents Museum. De expositie *Iran - bakermat van de beschaving* is de eerste tentoonstelling met schatten uit de collectie van het Nationaal Museum van Iran ooit op deze schaal in Nederland. Nederlandse bezoekers krijgen zo een unieke kans om kennis te maken met de oude culturen van Iran.

In westelijk Azië heeft Iran zonder enige twijfel net zo'n belangrijke rol gespeeld als andere beschavingen, Mesopotamië daarbij inbegrepen. Tentoonstellingen als deze kunnen het publiek daarom laten zien welk een ongekende verscheidenheid aan culturen en volken een land als Iran kent. De bezoeker kan dit aflezen aan de brede collectie vondsten die dateren van het vroeg-Paleolithicum tot en met de Islamitische periode. Deze expositie maakt ook duidelijk hoe belangrijk de rol van Iran is geweest in de geschiedenis van de mensheid. Het land kent een verleden dat terug gaat tot maar liefst honderdduizend jaar en een beschaving van meer dan vijfduizend jaar. Het overgrote deel van de bruiklenen in de expositie is gevonden bij opgravingen op de belangrijkste vindplaatsen van Iran. De vondsten nemen de bezoeker mee naar perioden uit de cultuurgeschiedenis, die tot op heden maar amper in het buitenland zijn belicht. Gezien de gestaag groeiende interesse van Europese toeristen om de schatten en de monumenten van Iran te bezoeken, biedt de tentoonstelling een prachtige gelegenheid om de cultuur van Iran in Assen te beleven. Het is daarbij ook een rechtstreekse uitnodiging om daarna Iran als toerist te bezoeken. We hopen dan ook dat we met deze tentoonstelling iedereen kunnen laten zien wat voor moois onze voorouders tot

stand hebben gebracht. Ik ben er zeker van dat niet alleen de Nederlandse maar ook de buitenlandse bezoekers van de tentoonstelling versteld zullen staan van de prachtige Iraanse cultuur. Ten slotte zouden we graag de Iraanse bevolking kennis willen laten maken met de geschiedenis en de cultuur van Nederland door in het Nationaal Museum van Iran in Teheran een tentoonstelling met bruiklenen van het Drents Museum te laten zien.

We willen onze erkentelijkheid uitspreken aan Dr. Ali Asghar Mounesan, vicepresident van de Islamitische Republiek van Iran en tevens president van de Iraanse Dienst voor Cultureel Erfgoed en Toerisme (ICHHTO), aan Dr. Alireza Jahangiri, ambassadeur van de Islamitische Republiek van Iran in Nederland, en aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Islamitische Republiek van Iran. Deze tentoonstelling had niet tot stand kunnen komen zonder de enorme inzet van alle collega's van het Nationaal Museum van Iran en van het Drents Museum. Graag willen wij een speciaal woord van dank uitspreken aan alle mensen die vanuit Nederland hun steentje (groot of klein) hebben bijgedragen, met name het Ministerie van Buitenlandse Zaken, aan de ambassadeur van het Koninkrijk der Nederlanden in Iran, mevrouw Susanna Terstal, en last but not least aan de directeur van het Drents Museum Harry Tupan, aan Vincent van Vilsteren, Carola Steenbergen en al hun collega's van het Drents Museum.

Jebrael Nokandeh

*Algemeen directeur van het Nationaal Museum van Iran*

Mohammadreza Kargar

*Algemeen directeur van het Iraans Centrum voor Musea (ICHHTO)*

Mohammad Hassan Talebian

*Adjunct-directeur van de Dienst voor Cultureel Erfgoed (ICHHTO)*

## **Comité van Aanbeveling**

Dr. Alireza Jahangiri, ambassadeur van Iran in Den Haag  
Susanna Terstal, ambassadeur van Nederland in Teheran  
Thomas Erdbrink, journalist in Teheran

# VOORWOORD

Een tentoonstelling over de archeologie van Iran, daar gaat heel wat voorbereiding aan vooraf. Collega's van het Drents Museum zijn dan ook verschillende keren naar Iran geweest om de zaak voor te bereiden. Conservator en projectleider Vincent van Vilsteren is drie keer in het vliegtuig gestapt, zelf ben ik twee keer voor overleg en onderhandelingen in Teheran geweest. Ik herinner mij nog heel goed dat we daarvoor natuurlijk een visum moesten aanvragen. Het invullen van het formulier was voor mij een vreemde ervaring, want het is tweetalig (Arabisch en Engels), maar in een Arabisch format. Dat betekent dat bij het typen op de computer alles van rechts naar links op het beeld verschijnt. Ik moest dus mijn naam en alle andere informatie van achter naar voren typen om te zorgen dat het goed op het scherm komt. Het is een stap in een andere wereld, een stap in een andere cultuur ook. Dat heeft zeker alles te maken met de beeldvorming over dit land. Relatief weinig mensen hebben Iran bezocht en wat er in de pers over wordt verteld, gaat meestal over atoomzaken en boycotten. Daarbij wordt die beeldvorming sterk bepaald door wat Amerika zegt. Hoe anders was dan de ervaring toen we daadwerkelijk daar rondliepen. Geen achterdochtige behandeling op het vliegveld of in de stad. Geen moment hadden we een gevoel van onveiligheid. Ook in Teheran loopt iedereen met een mobieltje. Niks geen achtergebleven gebied. Ja, Iran heeft wel te lijden van de internationale boycot. En ja, het is een islamitisch land, maar de moskeeën zijn op vrijdag bepaald niet afgeladen vol. Het is bovendien een sjiietisch land en dat is een heel ander verhaal dan de soenitische variant van de Islam. Aangenaam verrast waren we door de enorme vriendelijkheid van de bevolking. Op straat word je als buitenlander regelmatig aangeklampt door wildvreemde Iraniërs, die willen weten wat je van hun land vindt. Zelfs kinderen spreken je aan, bijvoorbeeld omdat ze hun Engels willen oefenen. In de gesprekjes merk je hoe trots ze zijn op hun land en vooral op hun geschiedenis.

De bruiklenen voor onze grote archeologische tentoonstelling komen allemaal uit de collectie van het Nationaal Museum van Iran. Wij zijn onze collega's daar erg dankbaar dat ze ons 192 objecten van absolute topkwaliteit willen uitlenen. Bij de

voorbereidingen kregen we natuurlijk ook uitgebreid de collectie te zien. Daar in het museum in Teheran werd eigenlijk pas goed duidelijk hoe terecht de ondertitel van deze expositie is: *Iran – Bakermat van de beschaving*. Rondwalend door de museumzalen realiseerde ik mij pas dat in deze regio echt de wortels van de beschaving liggen, of beter gezegd van onze beschaving. De neolithische revolutie die ons landbouw en aardewerk heeft gebracht, is daar begonnen. Het bewerken van koper en andere ertsen, vindt daar zijn oorsprong. Pas tweeduizend jaar later maakten onze voorouders in wat nu Nederland is daarmee kennis.

Natuurlijk is er in de tentoonstelling veel goud te zien, maar ook aardewerk en sieraden van een oogverblindende schoonheid. Het belooft, daar ben ik zeker van, echt heel bijzonder te worden. Ook deze keer proberen we in de vormgeving van de tentoonstelling weer iets speciaals neer te zetten. Het publiek verwacht dat inmiddels van het Drents Museum. Het valt niet altijd mee om steeds weer aan die hooggespannen verwachtingen te voldoen. Maar dat is natuurlijk ook net de uitdaging. De schatten uit Iran gunnen ons een blik op een heel andere cultuur. Dat past helemaal in de missie van het museum: Het Drents Museum toont een blik op de wereld en biedt de wereld een blik op Drenthe. Na grote archeologische onderwerpen als Goud uit Georgië, De Vikingen, de Dode Zee rollen, Mummies, de Maya's en de Liao is nu weer een heel ander deel van de wereld aan de beurt.

Een woord van dank is op zijn plaats aan het Nationaal Museum van Iran. Zonder de inzet van Dr. Nokandeh en zijn medewerkers had het project niet in zo'n korte tijd gerealiseerd kunnen worden. Ook het Comité van Aanbeveling zijn wij dank verschuldigd. Beide ambassadeurs, Dr. Alireza Jahangiri in Den Haag en Susanna Terstal in Teheran, hebben zich samen met onze man in Teheran Thomas Erdbrink ingezet voor de goede zaak. Last, but not least danken wij het Mondriaanfonds voor hun financiële ondersteuning.

Harry Tupan  
*Algemeen directeur Drents Museum*



Morteza Djamali

# Over bergen, bossen en zoutvlakten

---

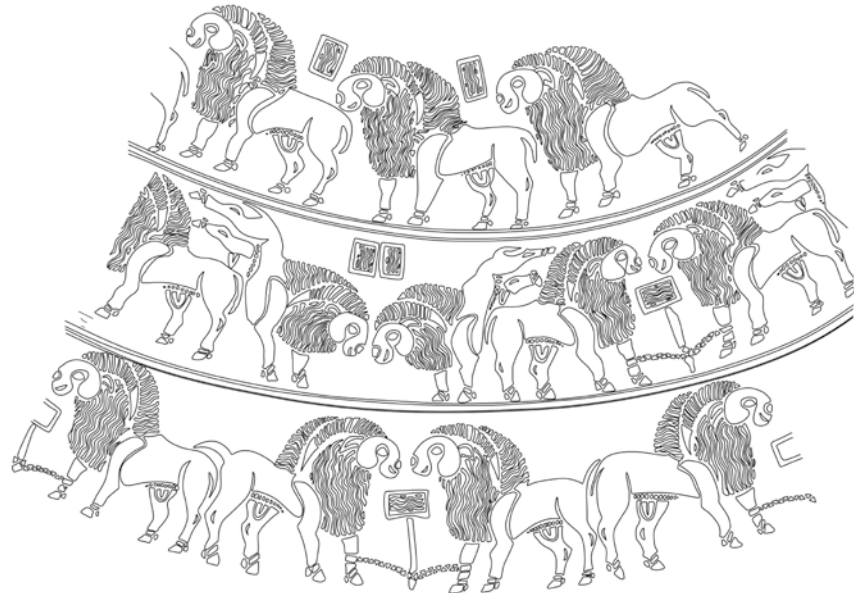
Het landschap van Iran



Links: Spekstenen kan (H. 25 cm) uit Jiroft. De tekening rechts laat zien dat geiten in de Vroege Bronstijd (2600-2400 v.Chr.) al van belang waren (zie ook blz. 68).

**Iran is een land met de meest uiteenlopende landschappen die men zich maar kan voorstellen. Deze diversiteit is te danken aan een uniek samenspel van geologie, geografie, klimaat, flora en niet te vergeten de manier waarop de mens gebruik maakt van die verschillende landschappen van Iran.**

De verschillen kunnen heel groot zijn. Het diepste punt van Iran, langs het zuidelijke deel van de Kaspische Zee, ligt maar liefst 26 meter onder zeeniveau. De hoogste top, die van de Damavand vulkaan in het Alborz gebergte in Noord-Iran reikt tot 5700 m. Iran kent een heel specifieke geologische opbouw. Het land bestaat in feite uit een reeks min of meer parallelle gebergtekets, van elkaar gescheiden door klei-



nere en grote vlaktes. Deze opbouw is grotendeels ontstaan in de laatste twaalf miljoen jaar als gevolg van het op en over elkaar schuiven van verschillende schollen van de aardkorst. Het Zagros gebergte is daarbij het meest actieve deel van het land. De grote hoeveelheid aardbevingen die Iran niet alleen recent maar ook in het verleden hebben geteisterd, zijn een direct gevolg van al die tektonische bewegingen in de aardkorst. Alles bij elkaar is dat ook een van de belangrijkste factoren geweest voor hoe het natuurlijke en het historische landschap er nu



Het hoogste punt in Iran is de top van de Damavand vulkaan in het Alborz gebergte. Deze reikt tot 5700 m.



In de Dasht-e Lut  
(‘Woestijn van de  
Leegte’) in Oost-Iran  
valt in sommige jaren  
bijna geen regen.





uitzien. Het Perzische plateau en de vlakten tussen de bergketens liggen op een hoogte van 900 m, ver verwijderd van welke kust dan ook. Het zorgt voor een landklimaat met grote temperatuurverschillen tussen dag en nacht, en voor grote verschillen tussen zomer en winter.

### Gortdroog

Het grootste deel van Iran kent een mediterraan landklimaat, waarbij de meeste neerslag in de wintermaanden valt (oktober tot april). Maar de hoeveelheden die dan vallen komen meestal niet boven de 300 mm uit, wat voor grote delen van het land een semi-aride tot aride klimaat betekent. In Zuid- en Zuidoost-Iran leidt de combinatie van hoge temperaturen en weinig neerslag tot gortdroge gebieden en zelfs tot echte woestijnen. De hoeveelheid neerslag is dus ook niet gelijk verdeeld over Iran. De beboste zone aan de zuidkant van de Kaspische Zee kent veel meer regen en sneeuw dan andere gebieden, in sommige jaren wel meer dan 2000 mm, wat vergelijkbaar is met de meeste gematigde delen van Europa. In de vlaktes tussen de bergketens daarentegen valt vaak maar 150 mm en soms zelfs helemaal niets, zoals in

het geval van de Dasht-e Lut ('Woestijn van de Leegte').

### Water

Iran is een land van contrasten. Een tocht van de bergen naar de vlakte is een ontdekkingsreis dwars door heel verschillende klimaatzones, waarbij de temperatuur net zo snel omhoog gaat als de hoeveelheid neerslag afneemt. Iran kent niet bijster veel rivieren, de meest bekende vinden hun oorsprong in het Alborzgebergte in het Noorden en het Zagrosgebergte in het Westen van het land. Toch profiteren de vlaktes aan de voet van de bergen daar maar weinig van. Natuurlijke bronnen moeten daar veelal uitkomst brengen. Vaak ontspringen die daar waar een watervoerende geologische laag op een ondoorlatende laag stuit. Maar in veel gevallen heeft de bevolking zelf ook allerlei ingenieuze systemen bedacht om aan water te komen. Soms gebeurt dat door water ondergronds op te slaan in grote reservoirs (de zogeheten *āb-anbār*). Een nog veel vernuftiger systeem is dat van de *qanat*. Daarbij wordt een waterbron aangetapt en via een systeem van ondergrondse kana-

# In veel gevallen heeft de bevolking zelf ook allerlei ingenieuze systemen bedacht om aan water te komen.

len naar de gewenste plek geleid (zie blz. 18). De oudste van de *qanats* dateren al uit de tijd omstreeks 1600 v.Chr. Zonder deze *qanats* en de bronnen zouden ook nooit de befaamde Perzische tuinen mogelijk zijn geweest. Eén van de mooiste en zeker de oudste daarvan is wel de Bagh-e Fin in Kashan, aangelegd tussen 1633 en 1666.

## Zout

In het centrale deel van Iran en ook op de vlaktes tussen de bergen kan het oppervlaktewater vaak niet naar zee worden afgevoerd. Daar komen geregeld kleinere of grotere zoutmeren voor, soms leidt het zelfs tot complete zoutvlak-

tes. Dergelijke playas ontstaan waar afvoerloze depressies in het landschap of vlakke stukken woestijn geregeld droog vallen. Het zout kristalliseert dan uit in dikke lagen. Mooie voorbeelden daarvan zijn te vinden bij het Urmiamer en bij het zoutmeer van Kashan, respectievelijk 5500 en 1800 km<sup>2</sup> groot. Het grootste deel in en rondom deze zoutmeren is totaal ongeschikt voor landbouw. Het enige dat daar wil groeien is wat zoutminnende vegetatie uit de amarantenfamilie, waartoe ook de spinazie behoort. Deze laatste is trouwens een oude groente die voor het eerst in Perzië geteeld werd. Het woord spinazie is afkomstig van het Perzische woord *esfenaj*.

In Lar in Zuidwest-Iran wordt in ondergrondse reservoirs, zogeheten *ab-anbars*, water opgeslagen. De aanvoer van het water vindt ook ondergronds plaats via *qanats* (zie blz. 18).



Blz. 14 en 15 onder: Perzië is beroemd om zijn tuincultuur. Bagh-e Fin in Kashan is één van de mooiste en oudste. Dergelijke tuinen kunnen niet bestaan zonder de qanats.





Spekstenen kan (H. 18 cm) uit Jiroft. Datering 2600-2400 v.Chr. (zie ook blz. 68).



# COLOFON

Verschenen bij WBOOKS, Zwolle (NL) in samenwerking met het Drents Museum, Assen ter gelegenheid van de tentoonstelling *Iran – Bakermat van de beschaving* in het Drents Museum te Assen (17 juni – 18 november 2018).

## **Uitgave**

Drents Museum, Assen  
WBOOKS, Zwolle

## **Redactie**

Drs. V.T. van Vilsteren  
Dr. J. Nokandeh

## **Eindredactie**

Drs. V.T. van Vilsteren

## **Vertaling**

Drs. V.T. van Vilsteren  
J.M.A. Röring BA

## **Ontwerp en opmaak**

AlbertsKleve BNO, Assen

Dit is deel 9 van de serie 'Internationale Archeologie in het Drents Museum'.

Eerder verscheen in deze serie:

B. Mater, *Het terracotta leger van Xi'an – schatten van de eerste keizers van China*. Assen/Zwolle (2008)

V.T. van Vilsteren en A.Z. Anninga (red.), *Goud uit Georgië – de mythe van het Gulden Vlies*. Assen/Zwolle (2010)

B. Mater (red.), *De gouden eeuw van China – Tang-dynastie (618-907 na Chr.)*. Assen/Zwolle (2011)

V.T. van Vilsteren (red.), *Vikingen!* Assen/Zwolle (2012)

M. Popovic (red.), *De Dode Zeerollen – nieuw licht op de schatten van Qumran*, Assen/Zwolle (2013)

V.T. van Vilsteren (red.), *Mummies – overleven na de dood*. Assen/Zwolle (2014)

V.T. van Vilsteren en N. Grube (red.), *Maya's – heersers van het regenwoud*. Assen/Zwolle (2016)

V.T. van Vilsteren (red.), *The Great Liao – Nomadendynastie uit Binnen-Mongolië (907-1125 AD)*. Assen/Zwolle (2017)

© 2018 WBOOKS / Drents Museum / National Museum of Iran

Achterzijde: Gouden beker (H. 8,2 cm) met een dierenreliëf afkomstig uit het grafveld van Kaluraz in de provincie Gilan. Datering 850-550 v.Chr.



SPONSOR



SUBSIDIEGEVER



BEGUNSTIGERS



MEDIAPARTNER



SUBSIDIËNT TENTOONSTELLING



IMMUNITEITVERSTREKKER



Ministerie van Buitenlandse Zaken

© 2018 WBOOKS / Drents Museum / National Museum of Iran  
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

ISBN 978 94 625 8267 5  
NUR 682

